

REALNOST MAGIČNOG ILI MAGIJA REALNOG: SVET IMAGINACIJE I STVARNOST U *DECI PONOĆI* SALMANA RUŽDIJA

U radu se analizira odnos iluzije i empirijske stvarnosti u romanu *Deca ponoći* posmatran kroz prizmu (auto)poetike Salmana Ruždija. U ovom delu, Ruždi stvara poseban odnos prema stvarnosti menjajući perspektivu posmatranja. Spaja naizgled nespojive elemente magičnog i realnog, istorije i metafikcije, sna i jave, prevazilazeći na taj način dihotomiju sveta imaginacije i sveta realnosti. U romanu se mešaju empirijska stvarnost sa jedne i stvarnost snova, fantazije i magije sa druge strane, pokazujući da ova dva sveta nisu isključiva nego da svet magije isto tako potencira istinitost stvarnosti i sagledavanje sveta iz novog ugla. Stvarnost sa kojom se junak suočava odražava višeznačnost realnosti kao takve. Životni put Salema Sinaja i ponovo rođene, nezavisne Indije neraskidivo je povezan, a junak je duboko uveren da je povod mnogim značajnim događajima u svojoj zemlji, istorijskim događajima koji su se desili samo onako kako ih on u svojoj mašti vidi. Ispisujući istoriju Indije, ispisuje i svoju sudbinu, a sve priče stavlja u tegle praveći turšije istorije. Metaforični diskurs romana dočarava svu slojevitost i kompleksnost *sanjalačkog sveta* Salemove i Ruždijeve Indije, gde su magično i realno, istorijsko i metanarativno satkani u neraskidive niti jedne maestralne proze u kojoj *egzotično cveće mašte cveta*.

Ključne reči: Salman Ruždi, Indija, realno, magično, fantazija, stvarnost, istinitost književnog dela.

Kao što Sartr tvrdi da je *ljudska stvarnost ono što nije, a da nije ono što jeste*, tako i priroda realnosti prikazana i opisana u romanima Salmana Ruždija nije data iz jednostrane perspektive. U njegovim delima istovremeno postoje realno i magično, to jest fantazija i stvarnost jer magično potencira istinitost stvarnosti, a stvarnost, pak, ističe magično u njoj samoj kao jedan značajan vid istinitosti. Budući da Salman Ruždi potiče iz društva u kojem je književna tradicija takva da se i očekuje da *konji a i tepisi mogu da lete*, odnosno da su

¹ natasaglisic10@yahoo.com

priče *neistinite*, pričanjem priča na 'čudesan način' (Ruždi u REDER 2000: 75) može se iskazati istina koja se na drugačiji način ne može ispričati.

Ruždi ističe da sve što se nalazi u materijalnom svetu ima osnovu u svetu imaginacije, jer da bismo nešto stvorili moramo to prvo zamisliti, pa tek onda konkretizovati. Ruždi tako smatra da elementi magije i metaforički elementi u fikciji pomažu da stvarnost postane zgusnutija te da se svet doživi na intenzivniji način, a da fantazija, sa druge strane, nije zanimljiva ako je odvojimo od aktuelnih događaja, odnosno od realnosti. Tako gotovo svi Ruždijevi romani imaju polaznu osnovu u konkretnim, istorijskim i političkim događajima zemalja i naroda o kojima pripoveda. Zapravo, Ruždi iznosi sledeće: „Svakodnevni život u stvarnom svetu je takođe i život koji zamišljamo. Kreature iz naše imaginacije puze iz naših glava, prelaze granicu između snova i stvarnosti, između senke i čina, i postaju stvarni“ (RUŽDI 2002: 229). U njegovim romanima upravo se to i dešava.

Sa druge strane, u društvima koje Ruždi opisuje, naime, na Istoku, stvarnost se doživljava na drugačiji način nego u zapadnim društvima. Pored činjenice da *gotovo svi* veruju u postojanje Boga, prisustvo magičnog i čudesnog u svakodnevnom jeste način života. Forma koja na najbolji način izražava takvu vrstu doživljavanja realnosti gde se fantazija i stvarnost sudaraju, isprepliću i mešaju, je ona u kojoj čudesno i svakodnevno postoje na istom nivou. Kao rezultat ovakvog pogleda na svet dobijamo novi odnos dvaju svetova - sveta fantazije i imaginacije i materijalnog, fizičkog sveta - oni nisu odvojeni jedan od drugog, granice se prelaze u oba smera, oni se stapaju i prelivaju jedan u drugi, povezani su, ponekad i u tolikoj meri da jedan svet zavisi od drugog. Mešanjem stvarnosti i sveta imaginacije Salman Ruždi, dakle, želi da postigne ono što često ističe, a to je pokušaj sagledavanja sveta iz novog ugla, knjige kao 'verzije sveta' (RUŽDI 2010: 412), kao 'otvaranja univerzuma' (RUŽDI 2010: 21), to jest, književnosti kao istraživanja, budući da istina nije celovita već uvek fragmentarna (RUŽDI 2010: 422). Uostalom, Ruždi podvlači da je ovakva vrsta 'uzvišenog imaginativnog pisanja'² način na koji se stvarnost produbljuje a ne način na koji se od nje beži.

Iako je u svim Ruždijevim romanima prisutna interakcija sveta imaginacije i sveta empirijske realnosti, delo u kojem se najdoslednije prati nit odnosa stvarnosti i imaginacije svakako je roman *Deca ponoći*.

*

U više eseja³ u zbirci *Imaginarne domovine*, Salman Ruždi piše o svom drugom, verovatno najpoznatijem, a svakako najviše nagrađivanom romanu⁴.

² Intervju sa Anitom Filips u *Marxism Today*, septembar 1983. Dostupno na: http://www.amielandmelburn.org.uk/collections/mt/pdf/83_09_36a.pdf (28.09.2014).

³ To su, pre svega, eseji "Imaginary Homelands", "Errata: Or, Unreliable Narration in *Midnight's Children*" i esej "The Riddle of Midnight: India, August 1987" (Ruždi 2010: 9-33).

⁴ Roman je 1981. godine dobio prestižnu *Bukerovu nagradu*, a zatim i priznanje *Najbolje od*

Navodi, između ostalog, kako je za vreme posete Bombaju, nakon izbjivanja 'od skoro pola života' (RUŽDI 2010: 9) osetio kao da je sav onaj udaljeni život koji je vodio do tada, za vreme odsutnosti iz rodnog grada - iluzija, a da je ovaj nastavak života u Bombaju - stvarnost: „Verovatno nije isuviše romantično reći da je tada moj roman *Deca ponoći* bio zaista rođen; kada sam shvatio koliko mnogo želim da obnovim prošlost samom sebi...“ (RUŽDI 2010: 9-10). Pored ove 'prustovske ambicije da otključa kapije izgubljenog vremena' (RUŽDI 2010: 10), dakle, jednog subjektivnog, ličnog poriva, Ruždi je, takođe želeo da, više u obliku pitanja nego u formi odgovora, istraži da li Indija, odnosno ideja Indije kao (nezavisne) nacije i novih mogućnosti koje se sticanjem nezavisnosti otvaraju, zaista postoje. Salman Ruždi i ovde, kao i u većini svojih romana, materijal za svoja dela izvlači iz svojih (indijskih) korena.

Stoga, poput samog autora, i narator, to jest, glavni junak romana - Salem Sinaj, stavlja makrokosmos i mikrokosmos u stalni međudnos. Sve što Salem čini ili što mu se dešava reflektuje se na društvena zbivanja u Indiji, „...te se moj privatni život ukazao u simboličnom jedinstvu s istorijom“ (RUŽDI 1986: 307). Realnost i fantazija, bajka i stvarnost toliko su isprepleteni u ovom romanu, da magija i imaginacija čine neizostavni deo svakodnevnog života: „...postaje jasno da je sama iluzija zapravo stvarnost“ (RUŽDI 1986: 213). Razlog, između ostalog, leži i u tome što je opisana realnost u romanu - 'indijska stvarnost', koja upravo podrazumeva 'mitove, more, maštarije' (RUŽDI 1986: 142) kao nešto što je svakodnevno, sa čim se jednostavno živi. Salem Sinaj i sam kaže da moramo imati na umu 'bujnu raskoš moje baštine' (RUŽDI 1986: 140). Indija je takva, ona sama je kolektivni san koji ima maštovitu prirodu: „Indija, novi mit: kolektivna fikcija u kojoj je sve moguće, bajka kojoj su možda ravne jedino još one dve druge moćne maštarije: novac i Bog“ (RUŽDI 1986: 143).

Isto tako, Salem nam daje svoju, individualnu verziju realnosti, ono šta za njega predstavlja istinu, jer kao što, uostalom, i sam tvrdi, u pisanju autobiografije (kao i u književnosti uopšte), ono što se zaista dogodilo manje je značajno od onoga u šta pisac uspe da ubedi čitaoce (RUŽDI 1986: 348). Odnos pojedinca i istorije, dakle, dat je iz subjektivne perspektive. Sa druge strane, upravo prošlost, ono čega se Salem priseća, je realnija od sadašnjosti jer je u ovom slučaju percepcija ključna:

Stvarnost je pitanje perspektive; što se više udaljujete od prošlosti, ona izgleda sve konkretnija i ubedljivija - ali kako se približavate sadašnjosti, ona neminovno izgleda sve neverovatnija. Zamislite da ste u velikom bioskopu, da u početku sedite u poslednjem redu i da se postepeno premeštate napred, red po red, sve

---

Bukera, kao najbolja knjiga izdata u prvih 25 godina dodeljivanja nagrade.

dok se ne nađete gotovo nosom uz platno. Lica filmskih zvezda postepeno se rastaču sve dok ne postanu pleva koja igra; sitne pojedinosti poprimaju groteskne razmere; iluzija se rastače... (Ruždi 1986: 213)

Dakle, putem metafore, ovoga puta bioskopskog platna, Salem ističe da je prošlost stvarnija od sadašnjosti; istorijska distanca omogućava bolje sagledavanje stvari, dok je sadašnjost manje realna. Međutim, istorija kroz sećanje, kako je vidi pojedinac, a samim tim i istina, nije pouzdana. To dovodi do relativizovanja ovih pojmova. Nadalje, fantazija i magija su u romanu povezane sa konkretnim događajima u datom istorijskom trenutku - sticanjem nezavisnosti Indije, zatim odlaskom Engleza iz kolonije, autokratijom i proglašenjem vanrednog stanja za vreme vlasti Indire Gandi, ratom sa Pakistanom i Bangladeškim oslobodilačkim ratom. Ruždi u intervjuima neprestano naglašava da je fantazija jedino interesantna ako se poveže sa aktuelnošću, odnosno kao način odnosa sa datom aktuelnošću.

Salem Sinaj, danju radeći u fabrici turšije, a noću - sa Padmom pored njegovih nogu, koja je njegov jedini, ali i najverniji slušalac - trideset i jednu godinu nakon svog rođenja, slično Mavru Zogoibiju, ispisuje svoju životnu priču, ali i priču Indije, dajući tako „glas celom jednom kontinentu“ (FRENK 2011: 190), još jednom uz neizostavno poređenje sa Šeherezadom iz *Hiljadu i jedne noći*, samo što ovoga puta Salem mora da pripoveda još brže od nje. Razlog za to je što oseća da se raspada, i fizički i duhovno, da, opet poput Mavra, i suviše brzo stari, te pre svog potpunog kraha i kraja, on želi da završi započetu ličnu i nacionalnu povest, jer želi da nešto znači, da svom životu dâ smisao. Čini se da je Salemov moto i zaključak upravo ono što Mavro Zogoibi u *Mavrovom poslednjem uzdahu* kaže da je ono što od čoveka na kraju ostaje jedino njegova priča (RUŽDI 1997: 129). No uprkos takvoj želji, Saleмова lična priča je tragična, dok priča o Indiji ipak ostavlja prostor za određenu vrstu optimizma i mogućnosti za obnovu. Taj kontra-balans dve sudbine - lične i sudbine nacije, kako sam pisac kaže, postignut je odnosom forme i sadržine narativa, budući da je priča ispričana na način koji odražava „indijski talenat za neprestanu samoregeneraciju“ (RUŽDI 2010: 16).

U jednom od intervjuja, Ruždi navodi da je ovo sveobuhvatni roman, od one vrste koja uključuje što je više moguće, i to ne samo u smislu da obuhvata tri generacije i period od više od šezdeset godina: „Čini mi se da stvarno postoje samo dve vrste romana. Postoje romani koji deluju na osnovu isključivanja većine sveta, koji išćupaju jednu nit iz univerzuma i o tome pišu. A postoje romani u koje želite da uključite sve, oni što ih je Henri Džejms nazvao 'labavi, vrećasti monstri' fikcije“ (Ruždi u HARISON 1992: 48). Sam Salem se u romanu pita „da li je to indijska bolest, taj poriv da se obuhvati svekolika stvarnost“ (RUŽDI 1986: 95), jer on takav efekat sveobuhvatnog i želi da postigne. Čitaoci moraju da *progutaju ceo svet da bi shvatili jedan jedini život*

(RUŽDI 1986: 139). Upravo su *Deca ponoći* primer one forme romana koju je Ruždi tražio da bi na najbolji i najadekvatniji način izrazio *postojanje čudesnog i zemaljskog na istom nivou* (RUŽDI 2010: 376), što je naročito izraženo u zemlji poput Indije, gde najbolje bujaju 'mašta, iracionalnost, požuda' (Ruždi 1986: 391), u zemlji gde se nikada neće moći stati na kraj 'hegemoniji predrasuda, smešnih idola i svega onoga što miriše na magiju' (RUŽDI 1986: 84). Osim toga, naracija u *Deci ponoći* nikako nije linearna. Ona se oslanja na tradiciju usmenog pripovedanja u Indiji, gde narator, pričajući jednu priču, pravi *hiljadu i jednu* digresiju, gde se neprestano otvaraju nove priče, po sistemu kineskih kutija, da bi se vratio na glavni tok i zatim ponovo iznova zalazio u još jednu digresiju. Salem piše svoju priču, i čita je Padmi, čija je uloga, između ostalog, upravo uloga slušaoca usmenog pripovedanja, ali koja ga i (paradoksalno, možda) vraća na pravolinijski tok priče.

Salem Sinaj, kako nam priča u prvom licu, rođen je u Bombaju, 15. avgusta 1947. godine u ponoć: „Tačno kad je otkucavala ponoć, ako baš hoćeš da znaš. Kazaljke na časovniku sastavile su se kao dlanovi u molitvi, u znak poštovanja i pozdrava kada sam se pojavio. Ma, hajde, molim te, kaži do kraja: upravo u času kada je Indija stekla nezavisnost, ja sam se iskobeljao na ovaj svet“ (RUŽDI 1986: 7). Dakle, Indija i Salem rođeni su istovremeno, sinhronizovano, ali pored njih, rođeno je još 1001 dete - „deca ponoći!“ - u tom prvom času indijske nezavisnosti od britanske imperije. Međutim, Salem Sinaj, rodivši se tačno u ponoć, postao je neraskidivo vezan za svoju rodnu zemlju, koja se (ponovo) rodila, baš u času kada i on. Zbog toga mu je „istorija tajanstveno nabacila lisice na ruke i neraskidivi lanac je povezao moju sudbinu sa sudbinom moje zemlje. U toku sledeće tri decenije nije bilo izlaza“ (RUŽDI 1986: 7). Sve vreme će sudbina Saleмова i sudbina Indije, u njegovim očima barem, biti povezane, nekada na očigledan, a ponekad na način objašnjiv jedino Salemu.

Salem je nepouzdan narator, jer njegovo pripovedanje, kao što je već pomenuto, proističe iz sećanja, iz pamćenja, a uz to je i 'beznadežno uvaljan u mitski svet indijskog života' (RUŽDI 1986: 313). Glavni instrument u stvaranju njegove priče je memorija, tako da realnost kroz sećanje nije 'čista'. On čak priča i o događajima koji su prethodili njegovom rođenju, gde nikako nije mogao da bude prisutan, ali to mu ne smeta da ih veoma detaljno opisuje, jer snaga njegove imaginacije je golema. Uostalom, Salem tvrdi: „Ono što je najvažnije u životu događa nam se u našem odsustvu“ (RUŽDI 1986: 304). U svakom slučaju, Salem se priseća o stvarima i događajima, tako da je 'istina' koju saopštava, subjektivna, fragmentovana, ona je 'istina memorije', ali ujedno se može reći i da je to 'istina imaginacije'. Sve to, međutim, ne umanjuje njenu *istinitost*. Salem, tako, gradi specifičan odnos prema istoriji, „bio sam vezan za istoriju i doslovno i metaforično, i aktivno i pasivno...“ (RUŽDI

1986: 306). Menja, prekraja istoriju onako kako njemu odgovara da bi je prilagodio sadašnjim porivima, koristeći memoriju kao alatku (RUŽDI 2010: 24). Istorija ovde postaje lična verzija istorije, Saleмова verzija: „...istorija nije htela da raskine svoju tesnu povezanost sa mnom“ (RUŽDI 1986: 423). Salem radi u fabrici turšije, konzervira hranu, ali on ujedno konzervira i istoriju! U ovom romanu, metafore (i mašta) neprestano prelaze granice i nalaze svoja bukvalna otelotvorenja ... i tako i stvarnost može da dobije *metaforički sadržaj*; ali „to je ne čini manje stvarnom“ (RUŽDI 1986: 259). Salem, dakle, sve beleži, piše, a zatim i konzervira. On taj proces naziva „čatnifikacija⁵ istorije... veličanstvena nada da se vreme stavi u turšiju...“ (RUŽDI 1986: 587). Njegovo vreme su, u stvari, poglavlja, koja on stavlja u tegle. Ima ih trideset. Svaka godina njegovog života stavljena je u jednu teglu i zatvorena: „...pomoću reči i turšije ovekovečio sam svoje uspomene, mada su izvitoperenja moguća u oba metoda“ (RUŽDI 1986: 587). Ipak je Salem obavio veliki posao konzerviranja; njegov *turšijski ep* spasava sećanje (koliko god fragmentovano i subjektivno ono bilo) od vremenskog kvarenja.

Bitna metafora, koja se provlači kroz sve generacije u Salemovej porodici, jeste metafora *života u fragmentima*, sveta viđenog u delovima. Još Salemov deda, Adam Aziz, upoznaje svoju buduću ženu, Nasemu, prvo kroz probušeni čaršav, jer ju je kao mladi lekar lečio, ali nije mogao da je vidi celu. Upoznaje je deo po deo. Kasnije, Saleмова majka, uči da voli svog muža parče po parče, dok se njena ćerka, Džamila Pevaljka, na sceni dok peva, pojavljuje uvijena u tkaninu poput čaršava. Stoga je i Salem, kao porodično nasleđe (zbog probušenog čaršava) na svoj život gledao u delovima, bio je „osuđen na fragmentaran život“ (RUŽDI 1986: 155). U ovom delu, metafore postaju stvarne, kada, na primer, Salemov otac, Ahmed Sinaj, pošto je saznao da više ne može da raspolaze svojom imovinom i da su mu sva novčana sredstva zamrznuta, vikne: „Amina! Dolazi ženo! Kurvini sinovi su mi gurnuli muda u frizer!“ (RUŽDI 1986: 173). Da bi nakon toga, Amina „osetila kako mu se i neke druge stvari smrzavaju... jer su njegove male kuglice leda postale suviše ledene da bi se mogle držati u ruci“ (RUŽDI 1986: 175).

Salemov nos bitan je organ u njegovoj životnoj priči. Poput njegovog dede, Adama Aziza (koji mu, zapravo, i nije rođeni deda), Salemov nos je veličanstven. Kako su rekli Adamu Azizu, nos je „mesto gde se spoljašnji svet sastaje s tvojim unutrašnjim svetom“ (RUŽDI 1986: 19). Salemov nos liči na krastavac, ali u njemu se kriju razne sposobnosti, kao što je njegov dar za telepatiju. Kasnije, Salem pomoću svog nosa uspeva da namiriše veselje i tugu, kao i mudrost i glupost... „mimirisi su se slivali u mene...“ (RUŽDI 1986: 407). I opet su to metafore koje postaju stvarne. Kasnije, zbog takve moći da

⁵ Čatni je vrsta indijske turšije.

omiriše sve gore navedeno, postao je tragač, čovek-pas u Bangladeškom oslobodilačkom ratu. U to vreme, Salem je ostao bez memorije, ništa nije ni osećao, u njemu nije bilo ničega osim mirisa u nosu-krastavcu. Kada mu se posle pamćenje vratilo i kada se našao u starom kraju, udisao je 'mirise nostalgije' (RUŽDI 1986: 574). Mirisi i ukusi u romanu imaju i onaj prustovski značaj, moć da spajaju ne samo realnost i imaginaciju i fantaziju, već i prošlost i sadašnjost, kada Salem otkriva ukus čatnija njegove nekadašnje dadilje: „ukus ovog čatnija nije bio tek puki odjek onog davnašnjeg - bio je to isti onaj stari ukus, isti-istacki, i imao je moć da vrati prošlost kao da nikad nije ni prošla...“ (RUŽDI 1986: 582). Bio je to 'čatni uspomena' (RUŽDI 1986: 582), koji je otvorio još jedno poglavlje u Salemovom životu. Našao je staru dadilju i počeo da radi u fabrici turšije, da zajedno sa povrćem konzervira i istoriju svoga života i svoje zemlje.

Kao što metafore 'postaju stvarne', tako se u *Deci ponoći* meša stvarnost i sa mitskim. Naime, likovi, po ugledu na hindusku mitologiju i tradiciju (iako je Salem musliman) nose mitska imena. Tako Salem, pored lica koje liči na mapu Indije, sebe upoređuje i sa bogom Ganešom, koji ima slonovsku glavu i čija velika surla podseća na Salemov nos-krastavac. O svom prezimenu Salem Sinaj pak kaže da je to ime neplodnosti, jalovosti i praha. Salem neprestano naglašava svoju vlastitu jalovost, impotentnost, svoje neminovno raspadanje i približavanje kraja, koje je, eto, sadržano i u njegovom imenu. Sa druge strane, Šiva, dečak koji se rodio u istom času kada i Salem, njegov alter ego koji će ga kao njegov najveći suparnik pratiti ceo život, ime je dobio po Šivi, bogu razaranja i ponovnog stvaranja, a Šiva je upravo takav, razaračkog, nemirnog i buntovnog duha, koji se istakao u ratu i koji je sejao decu po celoj Indiji. Šiva i Salem su poput Džibrila i Saladina iz *Satanskih stihova*: „Jer, nisu li, njih dvojica, združeni protivnici, svaki senka onog drugog?“ (RUŽDI 1991: 490). Padma, slušalac Salemove prirovi, njegov verni pratilac u fabrici turšije, žena iz naroda koja ga voli i njegova buduća supruga, ime je dobila po boginji lotosa, odnosno boginji koju često nazivaju 'Boginja Balege', jer je ona upravo svojim neznaštvom i praznoverjem neophodna protivteža Salemu. Jedna od 'Dece ponoći' je i Parvati-Veštica, kasnije Saleмова supruga, ali i Šivina žena, sa kojom ima dete koje Salem usvaja. U hindu mitologiji, boginja Parvati jeste Šivina žena. Zatim, Saleмова majka menja ime; od Mumtaze, postaje Amina Sinaj, što označava njen novi početak u životu. Tako ju je nazvao njen drugi muž, Ahmed Sinaj, Salemov otac, koji joj je „...dao novo ime i novi život, i na taj način u izvesnom smislu postao i njen otac a ne samo novi muž“ (RUŽDI 1986: 83). Kasnije, i njena ćerka kada postane poznata pevačica religijskih, muslimanskih pesama, uzima novo ime - Džamila Pevaljka. Promena imena označava promenu u životu, nove početke, čini se kao da imena imaju moć da promene stvari, da predvide sudbinu zaista na način - *nomen est omen*.

A Salemov *omen* je njegova neraskidiva veza sa Indijom, jer on u sebi obuhvata celu naciju: „...*status quo* se očuvao u Indiji; ni u mom životu ništa se nije promenilo“ (RUŽDI 1986: 377), ali je i njegov život zapravo ogledalo te iste nacije, onako kako je u pozdravom pismu bebi Salemu napisao Nehru lično, tadašnji predsednik Vlade: „Pratićemo tvoj život s najpomnijom pažnjom; on će biti, u izvesnom smislu, ogledalo našega“ (RUŽDI 1986: 157). Beba Salem je, kako sam kaže, tu izjavu progutao i ostalo mu je samo da se ponada da će kasnije sve to i shvatiti. Međutim, nekako se, kako mu je život odmicao, našao 'izgubljen u izmaglici iščekivanja' kao i 'uklet množtvom nada i nadimaka' (RUŽDI 1986: 196), plašeći se da će njegov toliko razvikani život ostati bez svrhe. Stoga on i ispisuje svoju životnu pripovest, stavlja je na papir i u tegle, i to putem dve paralelne linije, porodične i nacionalne istorije. I u jednom i u drugom toku priče, činjenice i fikcija su izmešane. Tako, na primer, kada priča o istoriji i životu nacije, navodi pogrešno vreme Gandijevog ubistva. Salem je toga svestan, ali smatra da jedna greška ne bi trebalo da dovede u pitanje 'celu tvorevinu', te zaključuje: „Ubistvo Mahatme Gandija događa se, na ovim stranicama, pogrešnog datuma. Ali ne mogu sada da kažem kakav je možda bio stvarni redosled događaja; u mojoj Indiji Gandhi će i dalje umirati u pogrešno vreme“ (RUŽDI 1986: 214). Ili kada priča o izborima i uviđa da je napravio još jednu grešku „...da su izbori 1957. održani pre a ne posle mog desetog rođendana; ali koliko god lupao glavu, pamćenje tvrdoglavo odbija da promeni redosled događaja. To me ne brine“ (RUŽDI 1986: 287). On žuri sa svojom pričom, 'hita napred vratolomnom brzinom' (RUŽDI 1986: 348) i priznaje da su greške moguće, pogotovo kako se proces njegovog raspadanja i truljenja ubrzava. Njegova percepcija istorije je lična, ovo je istorija kakvom je vidi pojedinac, Salem Sinaj. Ujedno je to i jedna lična verzija stvarnosti, odnosno istine, jer se Salem seća svog života: „Uspomene cure iz mene“ (RUŽDI 1986: 269), kaže on. Najčešće živi u prošlosti, ona mu se nekako čini 'sve živopisnija', a sadašnjost biva 'bezbojna, zbrkana, bezvezna' (RUŽDI 1986: 568). Teško je prihvata, za razliku, od, na primer, Saladina Čamče iz *Satanskih stihova*, koji je sav okrenut sadašnjosti, a prošlost želi da izbaci iz svog života kao da nikada nije ni postojala. Isto tako, Salem shvata da budućnost ne može ispisati kao što je ispisao prošlost, da je ne može *staviti u tegle*, pa će jedna, ona poslednja tegla njegove priče, ostati prazna.

Salemovo viđenje Indije, odnosno Bombaja, u neku ruku nostalgija je za detinjstvom koje neumitno prolazi, žal za prošlošću koja se ne može vratiti. I Ruždi u intervjuu kaže da je Indija u *Deci ponoći* predstavljena kroz dečije oči, ona je ovde fluidna, eklektična, dok je, na primer, Indija iz *Mavrovog poslednjeg uzdaha*, mračna, jednostrana, predstavljena očima odraslog čoveka. U *Deci ponoći*, Salem slavi kako hibridnost tako i jedinstvo Indije, njenu moć za obnovom, ali i duh zemlje koji je uvek povezan sa onim mitskim i

magičnim, sa snovima i fantazijom, sa jungovskim sanjalačkim duhom zemlje, jer Indija je, tvrdi Salem, i sama poput sna⁶. Salem ne može pobeći od mitskog sveta indijskog života jer je on u njemu usađen. Tako u Indiji, majka može da sanja snove svojih kćerki, i ta 'činjenica' kod Padme, Salemovog slušaoca, prolazi kao nešto uobičajeno. Ili, pak, proročanstvo koje je Amina Sinaj čula dok je nosila bebu u stomaku, a koje se zapravo ostvarilo... „Sin, sahiba, koji nikad neće biti stariji od svoje domovine - ni stariji ni mlađi...Pre starosti ostariti! *I umreti...još pre smrti!*” (RUŽDI 1986: 111, 112). Salem je, osim toga, dugo vremena bio ubeđen da je on uzrok mnogih zbivanja u životu nacije, da se nalazi u centru događanja, da je svemu povod, 'čeznuo je da bude u srcu istorije' (RUŽDI 1986: 406). Sudar je to stvarnosti i imaginacije, koja je ovde jedan oblik zablude. Salem kaže: „...krajem 1947. ... sam se ja već pojavio; i već sam počeo da zauzimam mesto u središtu univerzuma; i dok dođem do kraja, daću svemu tome neki smisao [...] jer me nekako obuzelo osećanje da na neki način stvaram svet“ (Ruždi 1986: 162-163, 225). On misli da je uključen u javni život i krupne događaje za naciju, te da ih se nikad više neće moći osloboditi: „...konci su bili u mojim rukama, a cela nacija je igrala moj komad“ (RUŽDI 1986: 337). Međutim, Salemu se dešavaju mnoge stvari koje nije mogao da predvidi; saznalo se da je došlo do zamene beba u porodilištu, zatim su njegove telepatske moći koje je zadobio presahle dnažom sinusa, izgubio je porodicu u jednom ratu, a sam je bio regrutovan u jednom drugom ratu gde je doživeo određenu vrstu pročišćenja, ima sina koji nije njegov sin, već sin njegovog najvećeg životnog rivala, Šive, te, na kraju, završava u fabrici turšije pišući svoju životnu priču. Ovakav tog događaja u Salemovom životu, iako se on dugo opirao tome: „Salem Sinaj, večna žrtva, i dalje uporno vidi sebe kao protagonistu“ (RUŽDI 1986: 305), navodi ga da konačno pogleda život bez iluzija o svojoj važnosti u njemu i da shvati da su godine kada je bio u zabludi da je bitan u životu nacije, straćene i izgubljene, te da su niti koje su ga povezivale sa istorijom, prekinute. Dakle, Salem je na posletku izgubio iluziju koja je činila neizostavni deo njegovog života, naime, da je neizbežno povezan sa svojom nacijom i da je mnogim bitnim, istorijskim momentima u njenoj istoriji, on bio neposredni uzrok. Stoga je njegov životni put, put od nade do rezignacije, od očekivanja do raspadanja, jer Salem, kao i Indija, *iščuškan viškom istorije* (RUŽDI 1986: 44), puca po šavovima, *istorija curi* (RUŽDI 1986: 46) iz Salemovog ispucalog tela... U svoju životnu priču, Salem je uključio sve svoje snove, ideje i sećanja, ali na kraju ostaje konstatacija koja njegovu priču zaokružuje: „Dogodilo se kako se dogodilo jer se tako dogodilo“ (RUŽDI 1986: 588), ili Salem (odnosno, njegova mašta) misli da je to tako bilo...

⁶ Hindusi veruju da je iluzija da je materijalni svet stvaran i takvo verovanje nazivaju *maja*.

U detinjstvu Salem otkriva, dok se skriva u korpi za prljav veš, da poseduje telepatske sposobnosti, da ima moć da čita, odnosno čuje misli i osećanja drugih ljudi. Bio je zbunjen - „devet mi je godina i izgubljen sam u zbrci tuđih života“ (RUŽDI 1986: 221), u početku, mnoštvom glasova i jezika u svojoj glavi, osećajući se poput Sveindijskog radija. Međutim, kako je vreme prolazilo, 'unutrašnji monolozi... bezbrojnih miliona masa' (RUŽDI 1986: 217), postajali su sve jasniji, konkretniji i razumljiviji, da bi, konačno, te tajne noćne pozive bio u stanju da definiše kao „nesvesne svetlosne signale dece ponoći, signale koji nisu izražavali ništa drugo do vlastito postojanje, šaljući jednostavnu poruku: 'Ja'“ (RUŽDI 1986: 217). To su bila deca koja su sva, njih čarobnih *hiljadu i jedno*, rođena na dan kada i Salem, odnosno na dan kada je Indija stekla nezavisnost, te su se oni sada sastajali u Salemovej glavi na noćnim konferencijama: „...nije to više prigušeni šum u pozadini koji se jedva čuje, grme, svi do jednoga, šalju signale, evo-me, evo-me...sva deca rođena u ponoćni čas zovu me, 'ja', 'ja' i 'ja'“ (RUŽDI 1986: 242). Zapravo, ta deca, *deca ponoći*, rođena su između ponoći i jednog časa, 'unutar granica suverene indijske države, koja je i sama još bila u pelenama' (RUŽDI 1986: 253). Priroda ove dece, 'posredstvom neke biološke nastranosti, ili možda zahvaljujući nekoj natprirodnoj moći' (RUŽDI 1986: 253), dakle, uspostavljanjem balansa između realnosti i magije, jeste takva da je svako dete imalo neke darovitosti i sposobnosti koje su bile čudotvorne. Salem, ovde još jednom, podvlači odnos stvarnosti i 'stvarnosti imaginacije' ili pak, 'stvarnosti Indije', i kaže da ako neko i ne veruje u 'ove činjenice', on govori istinu i spreman je da ponese teret neverice i sumnje. U svakom slučaju, ova *deca ponoći*, što su se rađala bliže ponoći, bila su nadarenija. Posedovala su nadarenosti o kojima su ljudi samo mogli da sanjaju (bukvalno ili metaforički); te iako neki od njih nisu preživeli, pa je ostalo pet stotina osamdeset i jedno dete, oni su zaista bili obdareni posebnim sposobnostima:

Deca ponoći!...Jedan dečak iz Kerale mogao je da uđe u ogledalo i da se zatim pojavi iz bilo koje površine koja odbija zrake... jedno plavooko dete iz Kašmira... je moglo da se zagnjuri u vodu i da promeni pol kako mu (joj) se prohte... jednu devojkicu tako oštrog jezika da su njene reči već posedovale moć da nanose telesne povrede [...] devojčice s bradom, jedan dečak sa škrigama slatkovodne indijske pastrmke koje su potpuno funkcionisale, sijamski blizanci sa dva tela koja su se klatarila na jednom vratu i glavi koja je imala dva glasa, muški i ženski, i mogla da govori sve jezike i dijalekte indijskog potkontinenta [...] Tako je među decom ponoći bilo mališana sa moćima preobražavanja, letenja, proricanja i čarobnjaštva...ali od svih nas samo dvojica su rođeni tačno kad je otkucavala ponoć. Salem i Šiva...Šivi je taj čas dao darove rata...a meni najveći dar na svetu, sposobnost da čitam ljudska srca i duše. (Ruždi 1986: 256, 257, 259)

Međutim, i pored 'činjenice' da Dece ponoći imaju ovakve izrazito magične moći, Salem iznova relativizuje njihovu fantastičnu prirodu i kaže da su oni, u suštini, obična ljudska bića koja su se suočavala sa svakodnevnim ljudskim problemima, te i pored čudesa sa kojima su rođena, ta deca su bila nesrećnici, žrtve božanskog časa, odnosno vremena u kojem su rođena. Stoga, ona se mogu i posmatrati sa dve različite tačke gledišta - bilo kao nazadne snage indijskog društva, ili, kako sam Salem kaže, kao 'tračak istinske nade u slobodu' (RUŽDI 1986: 260), odnosno, kao oličenje suštine mnogostrukosti sveta. Tako je Salem sa ovom čudesnom decom uspostavio prisne odnose svake ponoći, 'u onaj volšebni čas koji je na neki način izvan vremena' (RUŽDI 1986: 274), bivajući nešto poput radio-prijemnika, sazivajući konferencije sa njima u svojoj glavi, u svom umu, prodirući ispod 'površinske glazure svesti' (RUŽDI 1986: 282). Bilo je to Društvo dece ponoći sazvano u Salemovom umu i oni su raspravljali o mnogim bitnim stvarima indijskog društva. Bio je to *parlament Salemovog mozga*, a on se najviše pribojavao svog *alter ega*, svog suparnika, deteta koje je sa njim zamenjeno kao beba u porodilištu - nemilosrdnog i neustrašivog boga razaranja, Šive. Salem je postao nešto poput foruma, gde su, njegovim posredstvom, čudotvorna deca mogla međusobno da raspravljaju i razgovaraju. I opet Salem tvrdi da su, bez obzira na njihove moći, oni bili samo jedan bučan čopor desetogodišnjaka: „Čak i ako prihvatimo da su istinita sva ta čuda koja nam se nude, zar možemo poverovati da su balavci zborili kao starine s bradom?“ (RUŽDI 1986: 329). Klackalica između magičnog i svakodnevnog i dalje ne prestaje da balansira između ova dva, kako ih Salem (ili Salman Ruždi) možda vidi, i ne tako oprečna, pojma. Jer Salemovu pažnju, kako kaže, od *nanjušenih čudesa* (RUŽDI 1986: 295) odvlačile su dogodovštine svakodnevnog (dakle, 'stvarnog') života: odlasci u bioskop, osećanje gladi, pospanost, školske zabave...

Nadalje, razmišljajući o svrsi postojanja Dece ponoći, Salem ističe da se, na samom kraju, ispostavilo da je razlog njihovog postojanja ležao u njihovom uništenju, „da nećemo imati nikakvog smisla dok nas ne potamane“ (RUŽDI 1986: 295), budući da su sva deca na kraju bila uništena od strane Udovice. Stoga je raspadanje te dece i njihovog tajnog Društva došla kao neminovnost. Jednako povezujući sudbinu Indije sa svojom ličnom i sudbinom Dece ponoći, Salem ističe: „Postepena dezintegracija Društva Dece ponoći - koje se konačno raspalo na dan kada su kineske snage prešle preko Himalaja da ponize indijsku vojsku - uveliko je uzela maha“ (RUŽDI 1986: 326). Isto tako, on tvrdi da je nemogućnost održavanja na okupu ovako raznolike skupine - različitih staleža, klasa, vere i porekla, koje su dovodile do svađa i razmirica - *zaista ogledalo nacije* kako je tvrdio predsednik Vlade, te se tako njegovo proročanstvo ispunilo.

Deca ponoći su se, dakle, raspadala. Salem je imao svoju tajnu, tajnu da je Šiva zapravo pravi sin Salemovih roditelja, ali nije hteo da je podeli sa

decom, a ujedno je i pokušao da Šivu izbací iz Društva. Uzaludno je Salem pokušavao da sazove njihove noćne sednice. Deca ponoći su bežala od njega: „U visokim Himalajima Gurke i Radžputi bežali su u neredu pred kineskom armijom; a u višim predelima moje svesti jedna druga vojska isto tako se ospala pred neprijateljem...“ (RUŽDI 1986: 384). Salem ne želi da na sebe preuzme odgovornost za raspuštanje Društva. Međutim, kao i u dosadašnjem toku romana, mešanje stvarnosti mašte i stvarnosti 'stvarnog' života, dovodi do toga da Salem biva podvrgnut operaciji sinusa ne bi li pročistio nosne kanale, te je operacija prekinula „ko zna kakvu vezu koja je uspostavljena u sanduku za prljavo rublje; lišila me telepatije koju mi je omogućavao nos; neopozivo me progнала iz sveta Dece ponoći“ (RUŽDI 1986: 392).

Jedna od Dece ponoći, Saleмова prijateljica zvana Parvati-Veštica, poreklom iz sirotinjske četvrti mađioničara u Delhiju, posedovala je pravi dar mađioničarstva i vraćanja. I nakon raspada društva, ona mu je ostala odana. Jednostavno, iako se nikada nisu videli, ona je prepoznala Salema u Bangladešu, dok se on nalazio u stanju obamrlosti izazvane amnezijom, ne znajući ni kako se zaista zove. Vrativši mu ime u sećanje, pomogla mu je na još jedan način. Naime, Salem se nalazio u Bangladešu, gde je nakon rata sa Pakistanom, vojnike koji su se, poput Salema borili na pogrešnoj strani, izvesno čekalo zarobljeništvo. Međutim, Parvati-Veštica imala je u posedu jednu veliku pletenu korpu sa poklopcem. Bila je to *čarobna korpa nevidljivosti* (RUŽDI 1986: 487) u koju se Salem uvukao, i koga je onda ona, nevidljivog, prebacila u Indiju:

Onda je Parvati prošaputala neke druge reči i u čarobnoj korpi ja, Salem Sinaj, skupa sa svojom aljkavom anonimnom odećom, iščezao sam istoga časa sa ovoga belog sveta. 'Iščezao? Kako iščezao, šta iščezao?' Padma trza glavom; Padma me gleda iskolačenih očiju. Ja sležem ramenima, samo ponavljam: Iščezao. Eto tako. Nestao. Dematerijalizovao se. Kao džin: puf, eto tako....Da, čarolije katkad pale...Bez pasoša i propusnice, vratio sam se u odori nevidljivosti u rodni kraj; verovali mi ili ne, ali čak i skeptik će morati da smisli neko drugo objašnjenje otkud ja ovde...postao sam nevidljiv; *gotovo! Toliko.* (Ruždi 1986: 487, 488)

Ovakav povratak Salema u Indiju u čarobnoj korpi, samo je još jedan primer već pomenute protivteže u romanu, između čuda, fantastičnih priča i realnosti, koju i Salem suptilno balansira, ali i Padma, koja priču vraća ne samo u tok linearnosti već i u granice mogućeg. Poput Džibrila i Saladina iz *Satanskih stihova*, ponovo se rodivši (iz Parvatine korpe), Salem se, zatim, bez porodice i prihoda, nastanjuje u getu mađioničara u Delhiju, gde najviše vremena provodi sa Neodoljivim Singom, Najčarobnijim Čovekom Na Svetu. Geto mađioničara je bio ogledalo komunističkog pokreta u Indiji, gotovo svi mađioničari bili su komunisti, a Neodoljivi Sing, propagirajući socijalizam,

bio im je poput rodonačelnika, poglavar geta. Posmatrajući način života i veštine ovih iluzionista, Salem zaključuje da ovi mađioničari, uprkos prirodi svoga poziva, čvrsto vladaju stvarnošću, „drže je tako snažno u rukama da mogu da je saviju kako god hoće i podvrgavaju je svojim veštinama, mada nikad ne zaboravljaju njenu suštinu“ (RUŽDI 1986: 510). Spajanjem naizgled nespojivog, mađioničarstva, odnosno iluzionarstva i surove stvarnosti, Ruždi još jednom podvlači relativnost (naših) 'stvarnih' života. Stoga kada Salem, nakon svega što je prošao i video, kaže da se oseća kao da mu je hiljadu godina ili, preciznije, *hiljadu i jedna*, aluzije na *nestvarnost stvarnosti* su jasne.

*

U *Deci ponoći* Ruždi naglašava veštački aspekt prirode realnosti, istovremeno uzimajući iluziju kao nešto što je stvarno. Svet je bogatiji kada se gleda kroz ideje, kroz metafore. Ruždi ističe snagu imaginacije u odnosu na realnost: „Nestvarnost je jedino oružje kojim se može razbiti stvarnost, da bi se nakon toga ona mogla rekonstruisati“ (RUŽDI 2010: 122). Gradeći alternativne, višestruke i kompleksne svetove, gde se spajaju raznorodni elementi raznorodne stvarnosti, sa istinama koje su neistine i neistinama koje postaju istinite - za Salmana Ruždija nema večnih istina - jedino večnih promena i viđenja sveta u neprestanom menjanju, u novim oblicima. Ruždi duboko veruje u snagu imaginacije i mašte, snova i fantazije. Realnost snova je deo realnosti postojanja. Iako uvek polazi od osnove u 'stvarnom svetu', autor smatra da stvarnost nije uvek realnost u kojoj mislimo da živimo, već je svet snova, mašte i iluzija često značajniji i relevantniji za određivanje prirode empirijske stvarnosti. Mešajući ova dva pristupa realnosti, on stvarnost intenzivira, percipira je iz novog ugla, a ne beži od nje. Dekonstruišući stvarnost pisac je ne uništava već ona, naprotiv, postaje intenzivnija, a istinitost dela sveobuhvatnija.

Citirana literatura

- FRENK 2011: Frank, Søren. *Salman Rushdie: A Deleuzian Reading*. University of Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2011.
- HARISON 1992: Harrison, James. *Salman Rushdie*. New York: Twayne, 1992.
- REDER 2000: Reder, Michael (ed.). *Conversations with Salman Rushdie*. Jackson: University Press of Mississippi, 2000.
- RUŽDI 2010: Rushdie, Salman. *Imaginary Homelands: essays and criticism 1981-1991*. London: Vintage Books, 2010.
- RUŽDI 2002: Rushdie, Salman. *Step Across This Line: Collected Nonfiction 1992-2002*. New York: Random House, 2002.

Izvori

- RUŽDI 1997: Ruždi, Salman. *Mavrov poslednji uzdah*, prev. R. Sekulović. Beograd: Narodna knjiga - Alfa, 1997.
- RUŽDI 1991: Ruždi, Salman. *Satanski stihovi*, prev. A. S. Petrović. Beograd: Prosveta, 1991.
- RUŽDI 1986: Ruždi, Salman. *Deca ponoći*, prev. S. Koljević i Z. Mutić. Beograd: BIGZ, 1986.

Nataša B. Glišić

REALITY OF THE MAGICAL OR MAGIC OF THE REAL:
WORLD OF IMAGINATION AND REALITY IN SALMAN
RUSHDIE'S *MIDNIGHT'S CHILDREN*

In *Midnight's Children* Rushdie develops a specific approach towards reality thus altering the angle of perception. He merges the elements otherwise seen as unmergeable: the magical and the realistic, history and metafiction, illusion and empirical reality, surpassing the dichotomy between the two worlds. The empirical reality and the reality of dreams, phantasy and magic are intermingled in the novel, showing that the world of magic not only includes the world of reality but also emphasizes its truthfulness as well as a new perspective to the world. The reality the hero faces reflects its multiple layers. There is an unbreakable bond between the life path of Salem Sinai and that of reborn, independent India, and the protagonist is deeply convinced that he is the cause of many significant historical events in the country that he thinks happened in the way he perceives them in his imagination. Recording the history of India he also writes his own destiny as he preserves stories and puts them in jars. This epic novel catches all the variety and complexity of Salem and Rushdie's *dreamlike* India, where the magical and the real are interwoven in a majestic prose in which *exotic flowers of imagination flourish*.

Key words: Salman Rushdie, India, the real, the magical, phantasy, reality, truth in fiction.